

RIMSKI NAPISI IZ PTUJA

Rudolf Bratanič

Med vojno in po njej so bili v Ptujju najdeni novi antični spomeniki. Nekateri med njimi so bili objavljeni že v raznih inozemskih revijah, vendar so te revije teže dostopne. Zato v domači reviji znova objavljam vse te spomenike skupaj s spomeniki, ki doslej še niso bili objavljeni.

LI
OCT(avius) INGEN
VS OB HON[o]
RE[m] PREFECTV
RE · D · D

Oktavij Ingenus je daroval kamen, ker je bil počaščen s prefekturo.

Spomladi l. 1942 je izkopal profesor dr. W. Schmid približno 150 m zahodno od I. mitreja v Spodnji Hajdini rimsko stavbo, ki jo je smatral za starokrščansko baziliko. Blizu te stavbe je našel votivni spomenik iz apnenca. Zgornji del je odbit, spodnji del pa zlomljen v dva kosa, tako da je napis le

deloma ohranjen. Kamen je visok 0,69 m, širok 0,56 m, debel 0,19 m. Ohranjeno napisno polje je 0,28 m visoko, 0,35 m široko, 0,125 debelo. Levo in desno od napisnega polja stojita polstebra, desni od teh je močno poškodovan. Zgornji del podstavka je profiliran. Črke so visoke od 0,05 do 0,049 m in zelo nepravilne.

Črki L I v prvi vrsti se ne dasta zanesljivo razložiti, morda sta zadnji črki v besedi »HERCVLI«. Zaradi slabe izvedbe bi mogli trditi, da gre pri besedi »prefecture« za neko manjšo municipalno čast; morebiti je bil Oktavij Ingenus imenovan za prefecta vigilum, torej za poveljnika gasilske čete ali kaj podobnega. Izdelava kaže, kakor se mi zdi, da sodi napis v zelo pozno dobo, v četrto ali peto stoletje.

[Sex] TILIV[s] M(arci) [f(ilius)]
 [miles ali veteranus] LEG(ionis) · XIII [G(eminae)]
 [v(otum)] S(olvit) · L(ibens) · [m(erito)]

Kamen je posvetil Sekstilij, Markov sin, vojak ali veteran ali centurion ali kaj podobnega XIII. legije Gemine. Ker manjka zgornji del napisa, ne vemo, kateremu božanstvu je bil kamen posvečen.

Pri izkopavanju temelja za barako blizu okoliške ljudske šole so našli februarja 1945 dva napisna kamna. Oba sta zdaj

v ptujskem Mestnem muzeju. Ohranjeni fragment votivnega napisa je 0,182 m visok, širok 0,164 m, debel pa 0,091 m. Kamen je iz pohorskega marmora. Črke so visoke v prvi vrsti 0,059 m, v drugi in tretji 0,054 m.

XIII. legija (PWRE, XII, 1715 sl.; Hoffiller-Saria AIJ, 120 sl.; Abramić-Sovre, Poetovio, 14; A. Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien, 52, 54, je bila v Ptuju v drugi polovici prvega stoletja. Sredi tretjega stoletja, za cesarja Galiena (255—268), pa so vexillationes (detaširani oddelki) te legije spet imele svojo garnizijo v Ptuju. O tem govore napisi iz tretjega mitreja (Hoffiller-Saria, AIJ, 514—516; Abramić-Sovre, Poetovio, 179 sl.). Po črkah sodeč, bi bil napis iz tretjega stol.

Napis je objavil B. Saria v *Jahreshefte des österr. arch. Institutes*, Bd. XXXVI; Klemenc v *Serta Kazaroviana*, Sofija 1950, 251, sl. 2.

Drugi napis, najden istočasno na omenjenem mestu, je votivni oltar iz pohorskega marmora. Vrh je odbit, podstavek pa poškodovan. Sedanja višina je 0,51 m, širina podstavka 0,52 m, debelina je spodaj 0,14 m, zgoraj 0,09 do 0,12 m. Napisno polje je visoko 0,55 m, prav toliko široko. Črke so visoke 0,018 do 0,022 m. Manjka ime božanstva, ki mu je oltar posvečen.

[Mercurio]
 AVG(usto) · SAC(rum)
 C(aius) · NOVELLIVS
 VITALIS · AVG(ustalis)
 COL(oniae) · POET(ovionensis) · CVM
 VALERIA
 SATONIA · CON
 IVGE
 V(otum) · S(olvit) · L(ibens) · M(erito)

Oltar je po obljubi prostovoljno posvetil Gaj Novelij Vitalis, avgustal kolonije poetovionske, z ženo Valerijo Satonijo.

Avgustali so bili združbe osvobodjencev, ki so imeli nalogo, skrbeti za cesarjev kult. Po svojem socialnem položaju so bili med dekurioni, t. j. člani mestnega sveta ter mestne uprave, in ostalim ljudstvom. Ker so se osvobodjenci večinoma ukvarjali s trgovino, bi morda lahko dopolnili manjkajočo prvo vrsto z imenom boga »Merkurija«, zaščitnika trgovine. Lahko bi pa prvo vrsto dopolnili z »Liberom« ali z imenom katerega drugega božanstva. Avgustali so znani iz Ptujja že iz napisa CIL 10882 in Hoffiller-Saria, AIJ, str. 145, št. 512. Črke govore za napis iz tretjega stoletja. Spomenik je objavil B. Saria v Oesterr. Jahreshft. XXXVI. B. Btt. 61, št. 14, sl. 52.

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
 // CTAV(ius) C(ai)
 F(ilius) OFEN(tina)
 VICTOR // // // //
 EM(eritus) O(ptio) A(lae) P
 RAET(oriae) [c(ivium) R(omanorum)]
 P(osuit) [l(ibens) m(erito)]

Oltar je prostovoljno posvetil najvišjemu in najboljšemu Jupitru (ime manjka) Oktavij Viktor iz ovfentinske tribue (ovfentinskega okrožja), doslužen podoficir pretorske ale rimskih državljanov.

17. marca 1945 je na severnem pobočju Panoramskega hriba izruvala bomba iz zemlje votivni oltar, ki so ga nato prenesli v Mestni muzej. Žrtvenik je iz zelo močno prepererelega pohorskega marmora, slabo ohranjen in težko čitljiv. Visok je 0,52 m, širok 0,27 m. Napisno polje je visoko 0,40 m. Profilacije ni. Črke so visoke od 0,041 do 0,052 m. Omenjam, da je moj poskus branja le domneva.

Pretorska ala (PWRE 1258) se omenja v napisu CIL 10257 in D XVII, in sicer najprej v Kölnu. Že v prvem stoletju je bila ala premeščena v Panonijo, kjer je bila po diplomi XVII (XII) l. 85 n. št. Ko je umrl cesar Trajan (117 n. št.), je bila na vzhodu. Verjetno so jo poslali s XV. legijo Apollinaris na partsko bojišče. Dekurion te ale je omenjen v napisu iz Tevtilgurga (CIL III 3270). Ta napis je dokaz več, da je prebivala pretorska ala v Panoniji. (A. Graf, Uebersicht der antiken Geographie von Pannonien, 53, Dissertationes Pannonicae, ser. I., fasc. 5, Budapest 1936.)

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
SACR(um)
M(arcus) · CL(audius) · AVITVS
> (centurio) LEG(ionis) X GEM(inae)
P(iae) F(idelis)
V(otum) S(olvit) L(ibens) · M(erito)

Najvišjemu in najboljšemu Jupitru je po obljubi prostovoljno posvetil oltar Mark Klavdij Avito, centurion X. legije Gemine, vdane in zveste.

Julija 1946 so zadeli delavci, ki so kopali v Vičavi kanal pred hišo št. 55, na rimski oltar in ga popolnoma razbili. Ostanke smo prepeljali v ptujski Mestni muzej in oltar restavrirali. Oltar je iz pohorskega marmora in je njegova sedanja višina 0,96 m podstavek in nastavek sta široka 0,46 m, debela pa 0,36 m. Napisno polje samo je visoko 0,35 m, široko 0,33 m, debelo 0,24 m. Črke so visoke od 0,035 do 0,049 m. Na

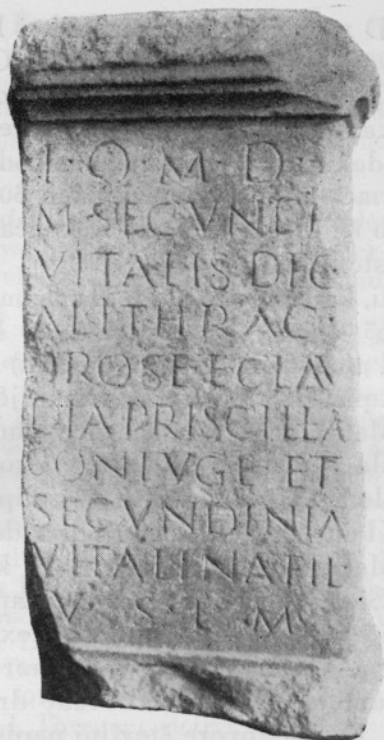
nastavku so deloma ohranjeni okraši akroterija. Profilacija je večinoma uničena. L. 1946 je še bila ohranjena črka I v prvi vrsti, pozneje se je pa izgubila.

Legio X. Gemina (PWRE, XII, 1685 sl.) je nastala iz znamenite desete legije diktatorja Cezarja. Do Neronove dobe je bila v Španiji. Ob vstaji galskih in germanskih plemen (l. 69 n. št.) je bila premeščena v Spodnjo Germanijo. Za cesarja Trajana (98—117) je bila nekako l. 105, torej kmalu po prvi dakijski vojni, premeščena v Akvinkum v Spodnji Panoniji, ostala pa je tam le nekoliko let (CIL III 15162). Po l. 107, še pod Trajanom, je legija prišla v Vindobono v Zgornji Panoniji in ostala tam do 4. stoletja. Deli te legije so bili tudi v Karunttu. Posamezni pripadniki X. legije so imeli razne službene opravke v drugih mestih Zgornje Panonije. O tem govore številni napisi iz Topuskega, Nevioduna (Drnovega pri Krškem), Skarbantije (Šoprona) itd. V Poetoviji ali v okolici so našli napisa, na katerih se omenjajo vojaki te legije (CIL III 4114 = 10888 in III 4050). Tudi v sosednjih provincah, v Dalmaciji in Noriku, so bili beneficiarji iz te legije. V tretjem stoletju so detaširani oddelki (vexillationes) imenovane legije sodelovali pri vojnih pohodih za Aleksandra Severa, Gordiana Pija in Galiena.

Po črkah bi bil napis iz začetka drugega stoletja.

Napis je objavil J. Klemenc v Serta Kazaroviana, Sofija 1950, 229 in sl., sl. 1.

Pri podiranju Velike vojašnice v Lackovi ulici in izravnavanju zemljišča so našli delavci jeseni 1946 rimski votivni oltar iz pohorskega marmora, ki je bil takoj prepeljan v Mestni muzej. Spodnji del je deloma odbit. Oltar je visok 0,71 m, širok 0,37 m, debel 0,22 m. Napisno polje je 0,54 m visoko in 0,35 m široko. Podstavek in nastavek sta profilirana. Višina črk je 0,029 do 0,038 m.

I(ovi) · O(ptimo) · M(aximo) · D(epulsori)
M(arcus) · SECVNDIN(us)

I in N v ligaturi

VITALIS · DEC(urio) ·
AL(ae) · I · THRAC(um) ·
PRO · SE · ET · CLAV

E in T v ligaturi

DIA · PRISCILLA
CONIVGE · ET ·
SECVNDINIA

VITALINA · FIL(ia) ·

V(otum) · S(olvit) · L(ibens) · M(erito) ·

Oltar je posvetil po obljubi prostovoljno Markus Sekundinus Vitalis, dekurion prve trakijske ale, najvišjemu in najboljšemu Jupitru Depulsorju zase, za svojo ženo Klavdijo Priscilo in za svojo hčer Sekundinijo Vitalino.

Ali je treba D v prvi vrsti razlagati kot Depulsori ali kot Dolicheno? Ker so iz Ptuja znani še napisi CIL 4018, 4033 in 4054, posvečeni »Iovi Depulsori«, bi se prej odločil za Depulsori. Imena dedikanta, njegove žene in hčere so čisto rimska. Dedikant je bil dekurion v konjeniškem oddelku Tračanov, t. j. poveljnik turme, ki je štela približno 30 konjenikov. Po črkah bi se moglo trditi, da je napis iz konca prvega ali pa iz začetka drugega stoletja.

Vpraša se tudi, katera je to ala I. Thracum. Ena ala I. Thracum (PWRE 1265 — 1265) je zapisana za l. 103 v diplomu XXXIII(XXI) med pomožnimi četami (auxilia) britanske vojske. Tudi nekateri napisi iz Spodnje Germanije govore o njej. Ala I. Thracum Mauretana je bila l. 86 v Judeji. Ala I. Thracum Vitrix je bila v drugem stoletju v Zgornji Panoniji. O tem govore za leta 133, 138, 148 in 154 diplome XLVII, LI (XXXVI), LX, LXI in LXV (XXXIX). Edini doslej znani napis je na kamnu iz Mattersdorfa (CIL III 4244), ki je menda še iz prvega stoletja. Sicer se imenuje tudi v napisu CIL VI 3508 (mesto Rim) neki eques singularis allectus ex ala Thracum ex Pannonia superiore. Ala I. Thracum veteranorum sagittariorum civium Romanorum je bila šele od srede drugega stoletja v Spodnji Panoniji. O tem govore številni napisi, ki dokazujejo, da je bilo njeno stalno taborišče v Tetenyju (Campona?) pri Akvinkumu. Iz povedanega se da domnevati, da je bil dedikant decurio ale I. Thracum victrix. To je prvi napis te ale iz Poetovije.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser veröffentlicht die während des letzten Krieges und nachher gefundenen Inschriftsteine.

1. Im Jahre 1941 fand Professor Dr. Walter Schmid in Sp. Hajdina etwa 150 m westlich vom ersten Mitträum eine Votivara aus Kalkstein. Octavius Ingennus hat sie wegen der Ehre der Praefektur geweiht. Die Buchstaben sind von verschiedener Grösse und schlecht ausgeführt. Die Inschrift dürfte wohl aus sehr später Zeit sein.

2. und 3. Beim Bau einer Baracke nördlich vom Schlossberg in der Nähe der Umgebungsschule wurden 1945 zwei Inschriftsteine gefunden und ins Museum gebracht. 2. Das Fragment weihte der Angehörige der XIII. Legion [Sex]tilius, Sohn des Marcus. 3. Der Augustal der colonia Poetovionensis C. Novellius Vitalis setzte den

Altar samt seiner Frau Valeria Satonia. Der Name der Gottheit fehlt. Man könnte vielleicht Mercurio oder Libero ergänzen. Beide Steine dürften dem dritten Jahrhundert angehören.

4. Am Nordabhang des Panoramaberges wurde am 17. März 1945 durch eine Flugzeugbombe eine Votivara aus Bacherer Marmor ans Tageslicht gebracht, die sehr schlecht erhalten ist. Der Verfasser versucht die Inschrift folgendermassen zu erklären: Octavius Victor aus der Tribus Oufentina, ausgedienter optio der ala praetoria civium Romanorum weihte den Altar dem Juppiter optimus maximus. Damit wäre ein weiterer Beweis für den Aufenthalt der ala praetoria in Pannonien erbracht.

5. Im Juli 1946 wurde in der Vičava ein Kanal gegraben. Vor dem Hause Nr. 55 stiessen die Arbeiter auf einen römischen Altar und zertrümmerten ihn gänzlich. Der Altar aus Bacherer Marmor wurde ins Museum gebracht und zusammengesetzt, soweit dies möglich war. M. Claudius Avitus, Centurio der X. Legion, hat den Altar zu Ehren des Juppiter optimus maximus geweiht. Die Inschrift wäre in den Anfang des zweiten Jahrhunderts zu datieren.

6. Beim Abbruch der Grossen Kaserne wurde im Oktober 1946 eine sehr gut erhaltene Votivara aus weissen Marmor gefunden. Marcus Secundinus Vitalis, Decurio der ala I. Thracum, seine Frau Claudia Priscilla und seine Tochter Secundinia Vitalina haben den Altar dem Juppiter D. geweiht. Der Verfasser deutet D. als Depulsori und nicht als Dolicheno, da aus Poetovio schon die Depulsor-Inschriften CIL III 4018, 4055 und 4054 bekannt sind. Er meint, dass es sich um die ala I. Thracum victrix handelt.